ALEXANDRU NICULESCU, *Peregrinări universitare europene – şi nu numai –*, Bucureşti, Editura Logos, 2010, 397 p.

La frontiera dintre memoralistică şi amintiri, dintre lingvistică şi beletristică, volumul semnat de Alexandru Niculescu se citeşte cu mult interes, dar, mai ales, cu la fel de multă plăcere. Apartenenţa la o specie sau la alta nu preocupă cititorul subjugat de lectură, autorul însuşi, *Finis scribendi*, ezitând între calificative: „paginile precedente [...] se numesc – de obicei – memorii. Prefer să evit acest incolor termen şi să le numesc sinonimic, amintiri despre oameni, fapte [...] – mai ales gânduri *post actum* [...]. Sunt uneori veritabile confesiuni" (p. 374/1). Admiţând necunoaşterea totală a semnatarului, chiar titlul recomandă un universitar, a cărei specialitate o aflăm din primele pagini ale cărţii, structurată pe capitole (5) având (II-V) ca titlu numele unor oraşe universitare. Cel dintâi, *Incipit vita nova* (p. 11-38), oarecum exterior titlului, ca şi cele de încheiere, *Finis scribendi*, *Post scriptum*, corespunde unei perioade de „stabilitate": debutul în carieră = numirea ca preparator, la Catedra „ILR" [= istoria limbii române] a Universităţii din Bucureşti (14 I 1950), încheiată la o altă Universitate: Udine, 2002. Sunt „reînviate" figuri emblematice de profesori, iluştri lingvişti: Al. Rosetti, Iorgu Iordan, Boris Cazacu, a căror galerie se va completa, pe măsura avansării în Europa (= universităţile Europei), cu personalităţi de acelaşi calibru: C. Th. Gossen (Viena), Gianfranco Folena (Padova), Maurice Molho (Paris) ş.a. Perioadei de „preperegrinări" îi corespunde, în plan politic, epoca de instalare a comunismului. Înfiinţarea unor lectorate de limbă română peste hotare, după moartea lui I. V. Stalin (1953), a creat posibilitatea plecării în Berlinul de Est. Momentul coincide cu începutul *peregrinărilor universitare*. Tocmai în legătură cu acestea, Al. Niculescu simte nevoia „să dea seamă" celor ce vor să ştie şi să cunoască ceea ce a fost; altfel spus, simte nevoia să stea de vorbă cu sine însuşi, în prezenţa cititorului. În acest sens, sunt punctate, „pas cu pas", momentele hotărâtoare din cariera universitară bucureşteană: mutarea în 1957 la Catedra de lingvistică romanică de sub conducerea lui Iorgu Iordan, participarea la cursurile de vară de la Sinaia, organizate de Universitatea din Bucureşti, primă etapă de cunoaştere a profesorilor europeni Rosa del Conte, Carl Theodor Gossen, Carlo Tagliavini, André Martinet (p. 20/7), relaţia dintre profesorul Iorgu Iordan şi fostul student, la rândul lui angajat pe treptele aceleiaşi cariere, dar, curând, pe o poziţie proprie: **studierea limbilor romanice ca individualităţi lingvistice, prin urmare şi a limbii române, în ansamblul comparativ al limbilor romanice, ca romanitate românească** (concept care îi aparţine) (cf. p. 24/9). Exprimarea acestei poziţii în cartea *Individualitatea limbii române printre limbile romanice*, vol. I, ignorată de profesor, umbreşte satisfacţia elevului.

Al doilea capitol, *În Berlin-Est („RDG")* (martie–iulie 1955) (p. 38–58), rememorează, cu spirit critic, stagiul efectuat la Universitatea berlineză (din Est!), starea instituţiei, absenţa oricărei emulaţii ştiinţifice, cursa după grade universitare, având, în schimb, un mare avantaj: biblioteca înzestrată cu publicaţii şi periodice de romanistică (din Occident). Perspectiva în evaluarea oricărei situaţii rămâne a **profesorului**, prin prisma căruia sunt evaluate şi o recepţie („am mai putut cunoaşte alţi romanişti" – p. 56/14), dar şi plecarea de la Berlin, fără regrete: nu era o instituţie ştiinţifică, ci una politică.

Cel de al treilea capitol, *Viena (1963–1965)* (p. 59–111), evocă Universitatea vieneză, unde ajunge ca *Gastprofessor*, susţinut de Iorgu Iordan şi invitat de Carl Theodor Gossen (1915–1983). În prezentarea acestuia din urmă, ne întâlnim, din nou, cu **profesorul**, cu fişa biobibliografică, „la îndemână", „pentru cei ce nu sunt lingvişti" (p. 77/20): elev al marelui Walter von Wartburg, autor al celebrului FEW (*Französisches Etymologisches Wőrterbuch*), alături de REW (*Romanisches Etymologisches Wőrterbuch*) al lui Wilhelm Meyer-Lübke, instrument fundamental de lucru al lingvisticii romanice (p. 79/20), cu discipoli prin toată Europa, deveniţi, la rândul lor, valoroşi maeştri romanişti: Kurt Baldinger (Berlin-Est), Paul Zumthor (Olanda), Peter Wunderli (Germania), toţi întâlniţi deja de Al. N., plus Max Pfister, autor principal al celebrului LEI (*Lessico Etimologico Italiano*), cunoscut ulterior în Italia. C. Th. Gossen, a cărui valoare depăşise frontierele lingvisticii din Austria, „guverna" „Romanisches Institut", împreună cu un literat, prof. Alfred Noyer-Weidner (1923–2001) etc., etc. Obiectivitatea programatică însoţeşte constant povestirea. Pe lângă

proseminarele de limba şi literatura română, devenite curând *plăcute reuniuni*, cursul *magistral* de lingvistică romanică (Romanische Sprachwissenschaft), ţinut în franceză, mergea destul de greu: „După 2–3 şedinţe de curs, am fost chemat în cabinetul profesorului Gossen, ca să-mi spună că ... franceza mea îi enerva şi «încurca» pe studenţi, obişnuiţi cu lectorul de franceză, care, francez-nativ fiind, le impunea o limbă corectă, fonetic şi gramatical. [...] Nu fusesem în Franţa, aveam probleme de pronunţare, de vocale închise şi deschise, adică de ceea ce constituia *le bon usage du français*” (p. 78/20). Soluţia?: traducerea, cu dicţionarul în mână, în limba germană, a lecţiei de a doua zi (cf. p. 81/21). Dar, în cele din urmă, situaţia se modifică: grupuri de studenţi entuziaşti înconjoară profesorul romanist din Est, unii dintre ei fiind trimişi la cursurile de vară de la Sinaia.

Profesorul Al. N. cunoaşte la Viena personalităţi ştiinţifice de bază ale Europei, invitate pentru conferinţe (E. Coseriu, de la Tübingen), primeşte invitaţii, în acelaşi scop (München şi Padova) şi începe o anumită „italienizare” (= lărgirea orizontului romanistic în direcţia amintită), prin profesori-colegi (Lorenzo Renzi), dar şi prin studenţi. Afirmaţia „Padova apărea la orizontul vieţii mele (universitare)” (p. 113/3) trebuie înţeleasă: **viaţa mea = viaţa mea universitară**. Cu alte cuvinte, **viaţa mea = universitatea**.

Padova mea (1965–1971) (p. 111–172) evocă Universitatea respectivă, cu o veche tradiţie, dominată „de o rigoare catolică omniprezentă, opusă, încă din Evul Mediu, libertăţii de gândire (şi de moravuri) din Veneţia vecină” (p. 115/8), cu un amfiteatru de disecţii anatomice încă din 1545 şi un turn de observaţii astronomice, La Speccola (unde, se crede, însuşi Galileu şi-ar fi făcut cercetările celeste), legată de istoria Ţărilor Române prin Miron Costin (instruit de umanismul italian în Colegiul iezuit din Bar, Polonia, menţionează Italia şi Padova în *De neamul moldovenilor*) şi prin stolnicul Constantin Cantacuzino (1650–1716). În tot ceea ce povesteşte, Al. N. rămâne **profesor**, drept pentru care întregeşte informaţia cu indicarea propriei lucrări: *Laus Italii et Patavii* din „Padova”, XIV, 1999, nr. 81, p. 8–9. Pentru foarte puţin timp, şi numai rareori, iese din rol, atunci când vorbeşte despre sine, în **(in)formare** continuă, redevenind „student”: „Padova a constituit pentru mine o *adevărată şcoală* în care mi-am format şi rectificat cunoştinţele politice-culturale româneşti” (p. 119/11).

Plecarea de la Viena (fusese invitat acolo!) la Padova, de la metropolă la un oraş mic, se motivează ştiinţific: şi Gossen profesa, aceeaşi „allgemeine, vergleichende romanische Sprachwissenschaft”, ca şi în ţară (p. 116/9). Al. N. dorea **o disciplină dincolo de comparativismul unor structuri, dintr-o altă viziune, de ansamblu, a romanităţii**. Lectoratul român de la Padova, cu un istoric legat de profesorii Ramiro Ortiz, Nina Façon şi Alexandrina Mititelu (p. 118/10), prezintă o atracţie specială, ca şi cel din Berlin: biblioteca, „o adevărată comoară” (p. 118/11), asigurând accesul la toate lecturile interzise. Programatic, Al. N. menţine abonamentul la publicaţiile exilului, pentru a sprijini studenţii în identificarea celor două Românii în cultură (p. 119/11). Ca obiectiv asumat: continuitatea operei începute de Alexandrina Mititelu, prin autosituare „sub obedienţa lui Carlo Tagliavini” (p. 121/12), considerat „singurul profesor italian cunoscător *profund* al României şi al istoriei culturale româneşti” (*ibidem*). Curând va descoperi alţi buni românişti: Mario Ruffini şi Mariano Baffi, Rosa del Conte, iar alături de ei, profesorii români rămaşi în Italia după 1945: Th. Onciulescu, Demetrio Marin, I. Guţia, Petru Iroaie, Gh. Caragaţă şi înalţi protectori, filologi romanişti: Angelo Monteverdi (Roma), Aurelio Roncaglia (Roma), G. Nencioni (Florenţa), G. Alessio (Napoli), urmaţi de mai tinerii Cesare Segre (Pisa), Alberto Varvaro (Napoli), Tullio de Mauro (Roma). Italia universitară era dornică de relaţii cu *fratelli romeni*, iar această *fratellanza* italo-română, ne asigură **profesorul**, datează de prin sec. al XIV-lea, când *missi papales* italieni au descoperit în Peninsula Balcanică comunităţi care vorbeau *italica lingua sed corrupta*, adică românofone (cf. p. 121-122/12).

Padova a oferit nenumărate avantaje profesionale:

– prezenţa unei „personalităţi ştiinţifice excepţionale”, prof. Gianfranco Folena (1920–1992), „după Al. Rosetti şi Iorgu Iordan, unul dintre maeştri” săi (p. 122/14) şi posibilitatea de a participa la cercul de studii al acestuia, principala şcoală de romanistică frecventată (cf. p. 123/14), cu rol decisiv la desăvârşirea formaţiei sale profesorale: „Şi astăzi cred că Gianfranco Folena a fost cel mai important filolog şi lingvist pe care am avut şansa de a-l cunoaşte şi de a-l frecventa în Europa occidentală” (p. 126/16);

– orizonturi de specialitate noi, chiar şi drumul spre alte universităţi occidentale (Sorbona);

– şansa de a adera la „Societatea de Lingvistică Italiană”, condusă de Tullio de Mauro;

– frecventarea altor „doi lingvişti (sută la sută!)”: Carlo Tagliavini, amintit „cu recunoştinţa celui ce a beneficiat de ajutorul său” (126/16), lingvist *di vecchio stampo*, cu o bună experienţă în cunoaşterea Europei Centrale şi de Est, un poliglot, cunoscuse prin mijlocirea lui Ion Bianu, organizatorul Bibliotecii Academiei Române, texte de limbă şi cultură veche românească şi o bibliografie corespunzătoare; celălalt, Giambatista Pellegrini, „un adevărat savant, dar [...] pentru sine însuşi!”, cu „o producţie ştiinţifică *enormă*, pe care numai un om dedicat exclusiv ştiinţei o putea avea” (*ibidem*);

– contacte directe, ca *professore incaricato*, cu valoroşi lingvişti şi filologi ai acelor vremuri: Giacomo Devoto, Gh. Caragaţă, fost elev al lui Iorgu Iordan, B. Migliorini, G. Nencioni, G. Contini, Th. Onciulescu, R. Jakobson;

– posibilitatea de a organiza un *convegno*, prilejuit de împlinirea a 300 de ani de când stolnicul Constantin Cantacuzino frecventase *Universitas artistarum* din Padova, sub numele Constantinus Cantacuzenus Constantinopolitanus (1667–1668). Notele asupra evenimentelor din perioada 1665–1669, într-o ultimă ediţie completă, în transcrierea fidelă a acestora, după N. Iorga, au fost publicate de Florica Dimitrescu (*Contribuţii la istoria limbii române vechi*, 1978, p. 106–120), până astăzi textul de referinţă. La *convegno* au participat şi invitaţi „de acasă”, scopul fiind „de a-i REUNI pe Românii din exil, din Italia, cu cei din ţară” [sic!] (p. 149/29);

– participarea la reuniunile *Atlasului lingvistic mediteranean* (ALM), de la Veneţia, sub conducerea lui G. Folena, precum şi la congresul din 1969 de la Malta, pe baza lucrărilor ALM, unde G. Folena a reuşit să adune o bună parte dintre lingviştii de frunte ai Europei: E. Coseriu, A. Martinet, C. Tagliavini, G. Inneichen, Helmut Lüdtke, Al. Rosetti, B. Cazacu, filologi români din exil: profesorii Eugen Lozovan (1929–1998), şi Victor Buescu (1911–1971), de la Copengaha, respectiv, din Lisabona, plus o delegaţie din România: Matilda Caragiu Marioţeanu, Andrei Avram, Florica Dimitrescu, Marius Sala.

Este rezumatul unei activităţi bogate, **desfăşurate în chiar centrul romanităţii, în slujba românităţii**, care ar fi trebuit să se întrerupă brusc, prin tentativa (eşuată) a autorităţilor române de a-l readuce în ţară, dar Al. N., fiind invitatul nominalizat al partenerilor italieni, mai rămâne pentru încă un an universitar. O călătorie la Paris cu Lorenzo Renzi produce romanistului şi omului de cultură impresii revelatoare (Franţa şi Parisul intrau, altădată, în instrucţia de la şcoala primară!), prin imaginea bulevardelor pariziene cu tei şi castani, care arătau că urbanistica românească o urma îndeaproape pe cea franceză.

După stagiile de la Berlin, Viena, Padova şi revenirea la Bucureşti, ca profesor titular de lingvistică şi filologie romanică, apare perspectiva universităţii cu cel mai înalt prestigiu european: *Sorbona (1980–1993)* (p. 173–314). În cadrul acesteia, la acelaşi „Institut d’ Études Roumaines”, predase Jean Boutière (1898–1967), cunoscut romanist, autor al unei monografii despre Ion Creangă (1930), pe care îl tradusese magistral. Perioada pariziană nu este dintre cele mai comode pentru **profesorul**, fie şi asociat! Ostilitatea şi suspiciunea domină aproape toate relaţiile: cu Ambasada română, cu reprezentanţii exilului, cu unii dintre colegi, care îl percepeau ca „trimis special” al regimului din ţară. Prezentarea corpului profesoral de la Sorbona îi prilejuieşte caracterizări definitorii, lapidare: P. Grimmal, „renumitul clasicist” (p. 219/34), Robert Martin „un lingvist de valoare” (*ibidem*), Bernard Pottier, „un nume celebru în hispanistică şi în lingvistică” (p. 222/34), Matei Cazacu „un personaj fără repere morale” (p. 185/12), sau mai ample: „profesorul Maurice Molho, cea mai valoroasă personalitate umană şi ştiinţifică pe care am întâlnit-o în Franţa” (p. 220/34), „[...] unul dintre cei mai inteligenţi şi valoroşi hispanişti ai Franţei după Marcel Bataillon” (p. 221/34).

Faţă de experienţele universitare anterioare, cu bune rezultate, relaţiile cu studenţii şi colaboratorii francezi nu aduc satisfacţiile aşteptate. Statutul profesorului în Franţa, aşa cum l-a cunoscut, un *enseignant*, un *prof*, cu o meserie ca oricare alta, constituie un motiv suficient de nemulţumire permanentă. Scopul instrucţiei universitare departe de a fi *le savoir*, de altfel ca şi învăţământul minimal practicat, *bon pour l’Orient* (cf. p. 243/43), ar fi dezarmat profesorul cel mai entuziast. Studenţii la Viena şi Padova se orientaseră către cariere universitare, la Sorbona, rezultatul

strădaniilor profesorale: un *fiasco didactic* (p. 245/43). A fi *enseignant à la Sorbonne*, pentru oricine o onoare, în realitate, prin inexistenţa relaţiei profesor/student, o mare decepţie! În lumina unor astfel de dezvăluiri, situaţia nu pare deloc invidiabilă, iar mărturisirea dezavantajantă garantează sinceritatea: „*Niciun* student care frecventase cursurile mele (şi ale celorlalţi membri ai Departamentului de italiană-română) nu s-a remarcat: nici în timpul cursurilor, nici după terminarea studiilor. Câte unul dintre ei traducea o carte sau un articol din română în franceză. Atât!" (p. 244/43); „În studierea limbii române, după ce ne străduisem, ani în şir, noi, profesorii de română, să-i orientăm către ţara noastră, nu a apărut niciun tânăr interesat de astfel de cercetări" (*ibidem*). Nici onoarea de a fi fost recomandat, în virtutea competenţei recunoscute, de către un eminent profesor italian (G. Folena), ca succesor la cursurile de lingvistică italiană, după plecarea acestuia de la Sorbona, nu anulează insatisfacţia profundă a **profesorului**.

De perioada pariziană se leagă, totuşi, un moment „pozitiv": realizarea volumelor omagiale (trei la număr) *Studi rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu* (Padova, 1995), pe baza unor colaborări din Padova, Udine, Timişoara, Cracovia, Bucureşti, Roma, Potenza, Paris, Cluj, Bloomington (USA), Glensdale (USA), prin efortul profesorilor Lorenzo Renzi (Padova) şi Coman Lupu (Bucureşti), cu serbarea de omagiere la Sorbona, dar în cadrul ... „Institutului de Studii hispano-americane" (cf. p. 306/77).

Ultimul capitol, *Udine (1986–2002)* (p. 314–373), corespunde unei noi Universităţi. Italia, purtată în suflet ca o a doua patrie, îi oferă „continuitatea profesoratului" (p. 314/1). Dintr-un profesor asociat (dar la Sorbona!), Al. N. a reuşit să-şi reconstruiască un statut de profesor titular, şi prin faima Sorbonei. Postul câştigat prin concurs înseamnă un nou „drum" (la propriu şi la figurat!) la Udine – *Catedra di romeno*, din 26 XI 1986 –, urmând să fie onorat prin navetă de la Paris. Şi aici, ca şi la Viena (sau Padova), Al. N. păşeşte pe urme celebre: „româna, la Udine era cunoscută, ca termen de comparaţie cu friulana, încă de pe vremea lui Graziaddio Isaia Ascoli, autorul unui studiu despre limba valahă" (p. 321/7). Activitatea didactică îmbracă aspectul unei ofensive, astfel încât studiile de română ajung în centrul atenţiei, *chiar a publicului din Udine*. Catedra de limba română cunoaşte o adevărată efervescenţă, manifestată în relaţia cu universităţi din ţară, reuniuni ştiinţifice etc. Meritele profesorului sunt recunoscute, acordându-i-se doctoratul *honoris causa* la Universitatea din Timişoara. O altă realizare: înfiinţarea unei „Associazione Italiana dei Romenisti", cu scopul de a reprezenta şi apăra limba română în Italia şi în Occident, de a ridica o generaţie nouă de românişti, aşa cum se poate observa astăzi: Alessandro Zuliani, Daniele Pantaleoni, Giovanni Rotiroti, Alvise Andreosi, Giovanni Magliocco ş.a. Dar punerea în aplicare a „Legii Bologna", din păcate, a dezavantajat studiul limbii române. În schimb, recunoaşterea valorii şi meritelor profesorului îi aduce satisfacţia de a mai lucra efectiv, după pensionare, încă doi ani şi, totodată, de a i se acorda titlul de *professore emmerito* al Universităţii din Udine. Bilanţul „udinez" este evaluat obiectiv: „nu mi-am putut crea o şcoală ştiinţifică de românişti la Udine. Dar [...] am format o echipă de buni cunoscători ai limbii şi culturii noastre" (p. 345/19).

Cartea lui Alexandru Niculescu constituie un veritabil prilej pentru autor de a mai ţine un „curs", poate cel mai lung dintre toate, având ca obiect propria viaţă universitară, desfăşurată pe parcursul a 52 de ani. O carieră lungă, cu satisfacţii şi insatisfacţii, cu şanse mari de desăvârşire a formaţiei profesorale în străinătate, în buna tradiţie a Universităţii româneşti de până la război, dar cu dificultăţi, datorită unui context social-politic advers, complet nou, după 1945. Plecările dus-întors în acest scop, în condiţii de normalitate, se dezechilibraseră, instalarea unui altfel de regim politic perturbând bunul mers al evenimentelor. Cel dintâi efect traumatizant, la nivelul Universităţii: îndepărtarea marilor profesori de la catedră. Readucerea acestora, după dispariţia lui Stalin, reinstaurează un anumit echilibru: discipolii nu se nasc fără maeştri!. Momentul special de „deschidere" şi comunicare între instituţiile universitare, prin intermediul lectoratelor, îi aduce lui Al. Niculescu o primă plecare. Şansa de a se confrunta cu lumea universitară europeană impunea şi anumite obligaţii: mai întâi, depăşirea formalităţilor greoaie, prin care cel invitat şi susţinut obţinea aprobările bilaterale, dar mai ales ale statului român; apoi, asamblarea în mecanismul universitar european, conform exigenţelor acestuia. Dar, în ciuda împlinirilor şi investiţiilor sufleteşti în oameni (maeştri, colegi, studenţi, prieteni) şi

în locuri (cf. *Padova mea*), profesorul trebuie să revină în ţară, fără nicio invitaţie (mult aşteptată!) de a mai rămâne. Stările sufleteşti contradictorii, de revoltă şi de acceptare a implacabilului, sunt retrăite (pentru a câta oară?), „sub ochii" cititorului: „Înţelegeam cu greu că din Padova *mea* în care construisem, şase ani de-a rândul, o adevărată şcoală de românistică, unde aveam legături profesionale şi prieteneşti [...], trebuia să plec. Nu-mi venea să cred! Nu găseam puterea de a-mi imagina plecarea din Padova. Să abandonez tot [...]? Mi se părea nedrept" (p. 162/37). „Această despărţire mă făcea să sufăr [...] / Toţi îmi regretau sincer plecarea, dar niciunul nu o putea împiedica" (p. 168-169/43). Avem în faţă o carte la graniţa literaturii, pentru că autorul, prin trăirile şi retrăirile faptelor, cu sinceritate, creează atmosferă. În viaţa privată, apăsarea tensionată a plecării de la Padova, culminând cu sosirea înlocuitorului, este evocată cu prospeţimea emoţiei de atunci: „[...] la sfârşitul anului 1971, într-o seară ploioasă, am fost anunţat de portarul universităţii [...] că fusesem căutat de un profesor „conazionale", care o să revină mai târziu. Era el, bineînţeles, el! El, cel care urma să se instaleze în biblioteca, biroul, Universitatea şi oraşul „meu", acolo unde mă credeam de neînlocuit. Şi totuşi! Ceasul schimbării sosise" (p. 170/45). În plan general, România, prin schimbarea de regim, după 1945, degajă un climat sufocant, perpetuat prin reprezentanţii oficiali, exilaţi sau transfugi dincolo de frontiere, la Paris. Cariera universitară desfăşurată acolo, cu puţine excepţii, legate de Padova, a însemnat *o aventură de unul singur* pe termen lung, căci puşi, cap la cap, anii sunt mulţi. Cu siguranţă, Al. N. nu şi-a propus să facă literatură, dar „îi iese". Remarcăm, la acest capitol, portretele memorabile realizate din câteva trăsături morale şi fizice, într-o expunere sobră, esenţială. Dintre toate, cel lui Roman Jakobson rămâne inegalabil prin fineţea observaţiei şi intuirea calităţilor unice ale acestuia: „Mi-a părut atunci, acest om de geniu (îmi cumpănesc bine cuvintele!) care se sprijinea anxios, pe braţul meu stâng, un legendar patriarh oriental, un Rus în exil, un mare evreu rătăcitor într-o lume străină, indiferentă, care nu-i percepea genialitatea. Îl asemuiam Albatrosului lui Baudelaire. [...] L-am considerat întotdeauna pe Roman Jakobson un geniu – singurul geniu pe care l-am cunoscut în viaţă. Poate şi cel mai chinuit interior de vâlvătăile existenţei sale în exil, dincolo de spaţiu şi timp. Precum un legendar Ahasverus, contemporan cu noi, printre noi" (p. 147/28).

Volumul are valenţe literare şi, prin formula narativă, rezultatul „peregrinărilor universitare" echivalând cu desăvârşirea profesorală [= formarea] unui romanist, ca într-un „Bildungsroman". Pretutindeni unde a ajuns, Al. N. a învăţat şi a studiat, recunoscându-şi condiţia, cu exces de modestie. Faţă de cei care i-au oferit o astfel de posibilitate, gratitudinea sa este totală. Pe C. Th. Gossen îl consideră: „*primul* meu binefăcător, el m-a adus în Occident, care, pe-atunci, echivala, pentru noi, românii, cu Viena, el mi-a dat prilejul primei mele prestaţii profesorale cu adevărat occidentale, el a fost cel care mi-a completat pregătirea de romanist. Prin el am luat contact cu alţi profesori europeni [...] **în contact cu ei mă autoevaluam şi eu, citind şi învăţând ca un umil student. În cele ale ştiinţei am fost totdeauna, până astăzi, numai un student, dornic de a şti cât mai mult** [subl. mea – I.M.]. Nu m-am fălit niciodată cu cunoştinţele mele ştiinţifice" (p. 78/20). Noua identitate romanistică dobândită i-o atribuie lui G. Folena: „Dacă C. Th. Gossen m-a adus în Austria [...], Gianfranco Folena a dat prezenţei mele în Europa un sens şi o recunoaştere, de fapt o *validare* universitară occidentală" (123/14).

În evocare, Al. N. lasă cititorul să vadă *omul*, mereu exigent cu sine, din spatele ilustrului lingvist a cărui împlinire, ca romanist şi italienist, s-a realizat pe urmele unor înaintaşi celebri în domeniu: la Viena continuă seminarul lui Sextil Puşcariu din 1904, de sub profesoratul lui W. Meyer-Lübke; la Paris, pe urmele lui Jean Boutière, iar cariera şi-o încheie în oraşul lui G. I. Ascoli. Cu toate insatisfacţiile care, cu siguranţă, nu erau numai ale profesorului de română şi italiană de la Sorbona, a fost 13 ani profesor acolo, a cunoscut galeria profesorilor români de formaţie antebelică, rămaşi în exil, a colaborat cu personalităţi ale lingvisticii europene sau le-a fost în preajmă. Al. N. îşi rememorează etapele puţin obişnuite ale profesiei, exercitate în universităţi ilustre şi printre nume la fel de ilustre, iar cititorul are privilegiul de a afla despre acestea şi alte lucruri decât citindu-le operele.

Portretul pe care şi-l construieşte, rezumându-şi existenţa, excelează în luciditate: „Am fost un pasionat profesor universitar, în ţară, dar şi în permanentă extraneitate; am fost însă într-un continuu provizorat în timp şi în spaţiu. Un rătăcitor (sau un rătăcit în lumea asta). Desigur, un om de carte, însetat de liniştea

gândurilor din studiul în bibliotecă, dar ce puţin timp am putut rămâne în umbra dulce a tipăriturilor din săli de lectură [...]. M-am dăruit studenţilor mei din România şi de pretutindeni, sperând că îl voi găsi pe acela care să înţeleagă şi să-mi continue gândurile, precum le-am dus mai departe eu, în lumea largă, pe cele ale maeştrilor şi colegilor mei. Pentru că, fără falsă modestie, pot afirma că am o înzestrare deosebită de a capta idei noi, aşa cum remarcase odată, pe vremea uceniciei mele universitare, într-o discuţie cu mine, Tudor Vianu; într-un fel, „am văzut idei" noi, precum scria Camil Petrescu! Dar m-aş caracteriza mai bine prin ceea ce nutresc eu pentru oameni: o conştiinţă de frate, atavică, mă uneşte cu ei, ştiind că mergem împreună, toţi pe acelaşi drum" (p. 378-379/8). Autorul nu ezită să puncteze momentul pe care-l traversează, odios prin „dificultatea de a părăsi, din proprie iniţiativă viaţa activă [...]. A înceta „de bună voie" înţelegând obligaţia unui **nec plus ultra**, ar însemna a nu mai putea fi ceea ce am fost. Şi, totuşi, trebuie să îndeplinesc şi acest act!" (p. 378/8).

Fără îndoială, avem în faţă o carte densă, cu profil lingvistic, cu valoare documentar-instructivă, dublând bibliografia teoretică, făcând să se perinde în faţa cititorului celebrităţi lingvistice contemporane sau dispărute, o carte despre cărţi nenumărate, idei, informaţie continuă, de specialitate, de cultură generală, o carte scrisă admirabil, „cu sufletul", la temperatura înaltă a retrăirilor, analize, autoreproşuri, întrebări retorice şi, mai ales, cu demitizarea Occidentului universitar, nu întotdeauna cu faţa cea mai umană, în raport cu exilaţii, cu problematică suprapusă, complexă, măcinând intelectualul estic intrat în competiţie cu Vestul „en solitaire", din când în când, alături de persoane obişnuite, „memorabile" prin umanismul lor, mereu plătind prin „dorurile" sale întreţinute, poziţii de invidiat: Viena, Padova, Paris, Udine. Şi totuşi, o carte tristă a unui bilanţ autocritic, urmărind cititorul îndelung, după ultima filă, la gândul că *mergem împreună, toţi pe acelaşi drum*, dar, de multe ori, singuri, cât se poate de singuri.

IULIA MĂRGĂRIT
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13